

ऐतिहासिक चरित्रकथा

क ह त ब ना र सी

लेखिका सुरेखा चंद्रगुप्त शहा.

(परमपूज्य रव. १०८ समंतभद्र महाराजांच्या जन्मशताब्दि प्रीत्यर्थ धारावाहीचरित्रास आम्ही प्रारंभ करीत आहोत .)

मध्यान्हीपासून सूर्याचा तळतळाट वाढलेला, सकाळी सुसहय वाटणारी सुर्याची किरण आत्ता तळपत्या ज्वालेसारखी असहय त्यांच ते कोवळं रूप बदलेलं , वरुन खालून अंगारांचा तप्त वर्षाव इ गाल्यागत भांस, रस्त्यावरच्या तापलेल्या मातीतून गरम झळांचे फुत्कार निघत होते.

आजूबाजूची झाडं योग्यासारखी स्तब्ध, निश्चल, ऊनपावसाचा मारा झेलीत वर्षनुवर्षे उभी होती. पहाटेच्या कोवळ्या उन्हाने त्यांच्या अंगांगावर मायेची सुखद अनुभूति माखली जाई, वा-याची झुळक आली की झाडांची पानं त्या लकेशी कुजबूज करूप गुजगोष्टी करीत वावटळ सुटली की पानांचे चाळ तालासूरावर वाजीत. पावसाच्या मा-यानं न कोलमडता ओका नव्या उभारीने , नवं जीवन शोषून पुन्हां निसर्गाशी तन्मय होवून जात.

आत्ताच्या प्रखर उन्हाच्या तडाख्यानं या वृक्षांनी आपल्या शाखा, पानासहित शरणागती पत्करलेली.

दूपार कलली. सूर्य पश्चिमेकड सरकू लागला. युध्दभूमिवरुन सावधपणांन माघार घेणा-या सेनापतीसारखा.

वातावरणात थोडासा थंडावा उतरला, संध्याकाळीची चाहूल लागली मात्र, ओळढा वेळ संथ लयीत वाहणा-या वा-याची लहर अचानक फिरली, अेखाद्या माथेफिरप्रमाणे त्यानं थैमानं मांडलं, जगिनिवरुन उठवेल्या धुळीच लोट भिरभिरु लागले.

झाडांच्या हिरव्या भिंतीतून भयावह आवाज येवू लागले. वावटीलीच्या जुलुमजबरदस्तीनं पानं, फांद्या, चळचळ कापू लागले.

रत्यावरुन निघालेल्या घोडागाडीच्या गाडीजवानाला धुळीच्या वावटीमुळे क्षणभर कांही दिसलं नाही. डोळ्यात माती जावून डोळे चुरुचुरु लागले.

धडपडत त्यानं लगाम खेचला, नाखुषीनं खिंकाळत घोडे जागच्याजागी पाय उंचावत फुरुफुरुत उभे राहिले. अस्वस्थ होवून गोँडेंदार शेपटं हलवीत राहिले.

कांही वेळानंतर वावटळ ओसरली, गाडीत मागच्या बाजूला बसलेल्या खरगसेनानी क्षितीजांच्या दिशेंनं पाहिलं रोहतक गावच्या खुणा त्या धुळीतून अस्पष्टपणे डोकावत होत्या, अजून थोडा मार्ग काटला असता तर अर्ध्या घटकेत ते अजूत सतीच्या मंदिरात जाऊन पोहचले असते.

ज्यासाठी जौनपुरावरुन ते हा खडतर प्रवास करून इथवर आले होते तो हेतू सफल होण्याची घटिका जवळ आलेली.

दर्शन घडण्याच्या आधीच सतीबद्यलच्या श्रद्धेनं त्यांच हृदय भरुन आलं.

सती नवसाला पावते, भक्तांच्या मनोकामना पूर्ण करते, तिच्या दर्शनला आलेल्याना ती रिक्त हस्तानं पाठवित नाही, ती सार्वाच्या माता आहे अशा अनेक आख्यायिका त्यांनी आजवर मा च्या तोंडून अंकल्या होत्या, परन्तु तिच्या दर्शनाला येण्याचा योग इतक्या वर्षांनी आज आलेला होता मनातली इच्छा पूर्ण होणार होती कांही वेळातच. शेजारी बसलेल्या पत्नीकडे त्यांची नजर अभावितपणे गेली, तिची कूस अद्याप रिकामीच होती,

.३.

पूत्रप्राप्तीचा आनंद त्या दोघांना लाभला नव्हता, अेक अपत्य जन्मास आलं पण या जगात येवून डोळे उघडण्यापूर्वीच मातेच्या कुशीतून ते मृत्यूच्या कुशीत गेले, त्यामूऱे त्यांच्या दुःखाला सीमा राहिली नव्हती.

आपल्याशिवाय जीवन निरर्थ वाटू लागले. घरांत बाळ रांगायला हवा होता, वृद्धापकाळांचा आधार, कुलदीपक, आपल्या रक्तामासाचा जीव हवा होता, अेक तरी पूत्र हवा होता की ज्याच्या हाती त्यांना आपला भविष्य काळ सोपवायचा होता, उतारवयात त्याच्या जीवावार निश्चतपणे जगायचं होत आणि त्याच्याच मांडीवर माथं ठेवून कृतार्थपणे या जगाचा निरोप घ्यायचा होता.

पण निसर्गनियमाने जे सहजी घडायला हवं होतं ते घडत नव्हत. गोरगरीबांना, भिका-यांना पशुपक्षीनाहि भरभरुन संतानसुख मिळत होतं हे पाहून ते अधिक खिन्न होते.

आपल्यावाचून जीव झुरणी लागलेला, खरगसेनाच्या मातेची या सतीवर असीम भंक्ती, अपार श्रद्धा, म्हणून त्यांना आग्रहाने दर्शनासाठी तिने जोडप्यांनं पाठवलेलं. आणि अपत्यप्राप्तीसाठी मोठया आशेनं ते सतीचं दर्शन घेण्यासाठी आलेले.

ऐकलं का ? आलंच बरं कां सतीमातेचं मंदिर पत्नीकडे पाहून ते म्हणाले. तिच्या चेह-यावर समाधानाची रेषा उमटून गेली.

घोडयांच्या टापांचा लयबध्द आवाज अचानक थांबला, कुरकुरत चाकं थांबली, खरगसेनानी वाकून पाहिलं, ऐका भल्या मोठया वृक्षाचं खोड वाटेत आडवं पडलेलं. काय होतय हे कळायच्या आधीच क्षणार्धात बाजूच्या दाट झाडीतून दहा बारा लूटारु धावत आले व त्यांनी गाडीभोवती वेढा घातला.

.४.

हातातल्या तलवारी, काठया परजीत त्यातले चौघे खरगसेनाच्या जवळ आले, निर्दयपणे काठीचे दोन घाव त्यांच्या मस्तकावार घालून तलवारीचे तीक्ष्ण पातं गळ्याला टेकवून ऐकानं क्रूरपणे विचारलं.

निकालो पैसा जेवर निकालो
चलो , जलदी करो, नही तो जान लेंगे

आजून अेका काठीचा तडाखा त्यांच्या मस्तकावांर बसला, डोकं फुटून रक्ताचे ओघळ वाहू लागले. ते पाहून त्यांची पत्ती भितीनं थरथरु लागली. तिच्या मुखातून भंयानं चित्कार बाहेर पडला.

मारु नका. आमच्याकडे जे काही आहे ते सारं घ्या, पण हयांना नका मारु हो.

तिच्या अंगावरचे दागिने, खरगसंनाजवळचे पैसे, सतीची ओटी भरण्यासाठी आलेली नवी साडी चोळी, सारं काही ओरबाढून हिसकावून घेऊन ते दरोडेखोर आले तसे बाजूच्या गर्द झाडीत सावलीसारखे वीरुन गेले.

अंगावरच्या वस्त्राखेरीज त्यांच्याजवळ आतां काहीही शिल्लक राहिलं नव्हत.

बायकांनो पदराची अेक धांदोटी फाडून त्यांच्या कपाभच्या जखमेवर दाबून बांधून टाकली, ते तिला अत्यंत निरशेन म्हणाले सती माच्या मनात अजून माया जागी झालेली दिसत नाही. तिची कृपा होण्याऐवजी अवकृपाच झालीय.

पत्ती इतकी भेदरली होती की मुखावाटे अेक शब्दही फुटेना आजूबाजूच्या निर्मनुष्य प्रदेश, दाट जंगल आणि नुकतीच क्षणापूर्वी त्या क्रुर दरोडेखोरांनी त्यांची करुन टाकलेली दुर्दशा काळजांत भितीनं थैमान घातलेलं काळजाच्या धडधडीवरुन प्रकर्षान जाणवत होते.

कधी अंकदा येथून सुटका होवून आपल्या घरी सुरक्षितपणे पोचतो असं झालेलं .

.५.

नशीब, की त्या लुटारुनी बेडवाकड काही केलं नव्हत.

या निर्मनुष्य ठिकाणी तरुण स्त्री पाहून तिची अब्रु लुटायचा पापी विचार त्यांच्या मनांत आला असता तर ओकटे खरगसेन काय करु शकले असते ?

हा विचार मनांत आल्यावा तिचं अंगांग शहारलं, भानावर येवून ती पतीला म्हणाली, सतीच दर्शन नको आतो, ताबडतोब परत जौनपूरला जाऊ अेक क्षणभरही अथं थांबायच नाही मला चला, चला निघा.

खरगसेनानी क्षणभर विचार केला. स्वतःच्या वेदना विसरून तिच्या पाठीवर आश्वासकपणानं हात ठेवून म्हणाले, हा तूं घाबरु नकोस, आपलं प्राणावरचं संकट थोडक्यातच निभावलाय, तू म्हणतेस तसं लागलीच जौनपूरला जाऊया.

त्यांनी गाडीवानाला गाडी वळवायला सांगितलं, जौनपूरच्या दिशेन त्यांचा प्रवास सुरु झाला. सतीजवळ काय मागायला आले होते ते न काय झालं ?

अखेर कर्म कुणाला चुकलंय ? पाठीमागच्या तक्कयावर आपलं जखमी माथं ठेकवून खरगसेन विश्रांतीपणे बसले, मगाशी झालेल्या जखमेची केळशदायक संवेदना आत्ता असहयपणे जाणवू लागली.

त्या विसरण्यासाठी त्यांनी आपले डोळे मिटूल घेतले, त्या मिटल्या डोळ्यासमोर ओकाओकी उभा राहिला त्यासंचा कष्टदायक भूतकाळ.

घोडयांच्या टापाबरोबर पाठलाग करीत धावत आल्या अनेक आठवणी, सुखापूक्षा दुःखाच्या अधिक स्मृतिचित्रांची ती मालिका त्यांना स्परु लागली.

त्यांचे पूर्वज बिहोलाचे राजपूत, ओका जैनमुनीच्या उपदेशानी प्रभावित होवून त्यांनी जैनधर्माचा स्विकार केला.

.६.

वीरता आणि अहिंसा यांचा अलौकिक समन्वय झाला. त्याचे प्रतीक म्हणून त्यांनी ओक स्मरणीमाळ कंठात धारण केली, तेव्हापासून ते श्रीमाळ म्हणून ओळखले जावू लागले.

खरगसेनानां आपलं पारकंपण आठवलं. नाकळ्या वयांत आलेलं पितृविहीन जिण आठवलं.

त्यांचे पिता मूळदास आतिशय विद्वान, उद्योगी, धोरणी, मुत्सद्धी होते, या त्यांच्या गूणामुळेच अगदी विशीतच मोगल सरदारांचा विश्वास त्यांनी संपादन केला होता.

हिन्दी आणि पार्श्वियन भाषेवर प्रभुत्व मिळवून मूळदासानी त्या परक्या भाषा आपल्याशा करून घेतलेल्या, त्यामुळे सरदाराला ते अधिक आपले वाटू लागले, या माणसाच्यार ज्ञानाच्या, कर्तवगारीचा उपयोग करून घेतला पाहिजे या भावनेने त्यांना बादशहा हूमायूनला सांगून मोरव्यातल्या नरवर येथील जहागीरीचा कारभांर पाहण्यासाठी पाठवलं तिथे व्यापारी पेठ होती, तिथेच मूळदासानी आपला संसार सुरु केला.

अंल्पावधीतच ऐश्चर्य, संपत्तिनं त्यांच्या या गृणावार भाळून त्यांच दास्यत्व पत्करल प्रचंड हवेली, गाडया, घोडे, नोकर चाकर, दागदागिने कशालाहि कमी नव्हत.

सुखानंतर दुःख, दुःखानंतर सुख असं चक्र चाललेचं असते, त्यालाच तर जीवन म्हणतात. जीवन सोप, सरऱ सहसा नसतंच.

सुखाची सावली, दुखाचा उन्हाळा भोगावा लागतो. ओकामागून ओक सुखाचा आभास आणि दुःखाचे प्रहार सोसूनही मानवी मन जिवंत राहतं.

.७.

मूळदासांच्या आयूष्यांत, तिशीपर्यन्तच्या तरुण वयात आजपर्यान्त केवळ सुख, यश, यांनाच स्थान होते, यशाच्या पाय-या चढून तें सारखे यशाच्या शिखराकडेच चाललेले.

कर्तृत्वाची फळं त्यांना चाखायला मिळाली होती. अपेक्षाभंगाचा फटका क धी बसला नव्हता कां दुःखाचा वारा त्यांच्या सुखी घरकुलाला लागला नव्हता.

खरगसेन दिसामासानं मोठा होत होता. त्यांच्याबाललीला पाहून मूळदास सुखावत होते.

त्यांतच पूऱ्हा त्यांच्या घरांत नव्या जीवाच्या आगमनाची चाहूल लागली. खरगसनेला भाऊ मिळाला. धनदासाचं कौडकौतूक चाललं.

दोघे भाऊ वाढू लागले. खेळणारा धनदास ओक दिवस ताप आल्याचं निमित्त होतून मूत्यू पावला. मुळदासचं भाग्य दृष्टावलं. त्यांच्या मांडीवर खेळणारा, बोबडं बोलून मन रिझवीणारा, आपल्या चिमूकल्या हातानी त्यांनी मिठी मारणारा धनदास, चिमण्या कोमल पावलांनी घरभर दुडदुड धावणारा

धनदास त्यांना कायमचं सोडून गेला होता, त्यांच्या काळजाच्या तुकड्यावर मृत्युनं आपला कराज पंजा आवळला होता.

त्यांच ऐक जितजागतं स्वप्न भंगल होतं हे कठोर सत्य, निघृण वास्मवता, भूयानाक आघात मूळदासांच्या कामल हृदयाला पेलवला नाही, ते अतीव दुःखान घायाळ झालं आणि लाडक्या बाळाचा विरह न साहवून ते त्याच्या मागोमाग गेले.

त्या तरुण, सद्गूणी पुरुषाचा असा आकर्षिक अेंत झाला न खरगसेनाच्या मातेवर जणू ब्रह्मांड कोसळलं, दुःखाच्या प्रलयांत ती आकंड बुडून गेली.

.7.

पूत्रशोकानं व्याकूळ झाली असतानांच आपल्या बलदंड तरुण पतीचं छत्र ती दैवाच्या ऐका फटक्यानिशी हरवून बसली.

असहाय्यपणे दैवाला दोष देत, अश्रुंच्या सरीनी पदर भिजवत ती दूदैवी स्त्री बसली.

परन्तु अद्याप खरं संकट आलचं नव्हतं, स्वतःचे आप्त, इष्ठ दूरदेशी रहिलेले, अशा विकल परिस्थितीत सांत्वन करायला, धीराचे शब्द सांगायलां जवळ कुणी नाही, पुत्राच्या, पतीच्या चिरवियोगाचं दुःख कशाच्या आधारावार सहन करयच ? त्या दुःखाच्या भयाणं रात्रीतही अेकुलता ऐक आशेचा किरण म्हणजे खरगसेन.

केवळ तो होता म्हणूनच तिला जगावं लागणार होत, खवळलेल्या समुद्रात, आमावस्येच्या वादळी रात्री अेखादा फळीचा तुकडा आधाराला असावा तसं या संकटात तिला लहानग्या खरगसेनाचा आधार वाटला.

या घटकेला त्याला कुशीत घेवून त्याच्या माथ्यावर अश्रुचां अभिषेक करण अेवढंच तिच्या हाती.

घरांत काळेख पसरला होता, मूळदासांच्या मृत्यूनं तिच्या जीवनातला प्रकाश कायमचा हरवला होत. नेहमी त्यांच्या अस्तित्वानं चैतन्यमय असणारं त्यांचं घर आज स्मशानकळा लेवून अंधारात तोंड लपवून आक्रेश करीत होतं, उध्वस्त झालं हो.

कालपासून ती मुखांत पाण्याचा थेंबही न घेता या खोलात दार बंद करून घेवून बसलेली, खरगसेन तिच्या मांडीवर झोपून गेलेला, बाईंजी, उघडा, s s त्यांचा विश्वासू नोकर हरिराम हांक मारत होता, तिनं दार उघडलं हरीरामाच्या चेह-याचा रंग उडून गेला होता भितीची छाया त्याच्या चेह-यावर पसरली होती, धावत आल्यान धाप लागली होती.

बाईंजी, सेठजीच्या देहान्ताची वार्ता कळताच शंभर दीडशे शिपाई घोडेस्वार घेवून यवन सरदार आला आणि

.९.

आपल्या पेढीचा दारं फोडून त्यांन मधाशी कब्जा घेतलाय, दुकानातलं सोनं नाण. रुपये, माल सारं सारं त्यांन लुटलय, आत्ता आपल्या घरावर त्याची धाड पडणार हे निश्चत, त्या नीचाचा काही भरोसा देता येत नाही, तो तसं सांगत होता शिपायांना.

अेंखादेवेळी तो तुम्हाला न छोट्या मलकांना दगाफटका करील.

आश्चर्याने कांही क्षण तिच्या पापण्या उघडझाप करीत राहिल्या.

पण सेठजीने मिळ्वलेल्या धनाचा हिस्सा तो दर महिन्याला घेवून जात होता ना ! तरीही बेमानी !!

तिच्या चेह-यावर क्रेधानं लाली चढली, बाईंजी, ही वेळ विचार करण्याची नाही, क्षणभरसुध्दा इथं थांबलो तर सत्यानाश होईल सारा, या परक्या मुलखात, अन्याय विरुद्ध दाद कुणाला मागणार? इथं तर सत्ताधीशाच प्रजेचा नाश करायला, लुटायला टपून बसलाय, तेव्हा इथं थांबायचं नाही आता, आपल्या मुलखात जौनपूरास जा ! पण कस जायचं?

या गावाबाहेर मी तुम्हाला सुरक्षित पोहचवतो. पूढे देवावर हवाल ठेव जा विचार करूं नका .

हरिराम विनवूं लागला.

मोगल सरदारांच्या उलट्या काळजाच्या कैक कहाण्या तिनं औकल्या होत्या, कांही वेळा त्या पाहिल्याही होत्या. पण आज तोच प्रसंग आपल्यावर येर्इल अशी तिला स्वप्नातही कल्पना नव्हती.

घरातली फडताळं, कपाट उघडून हाताला लागतील तेव्हढे अलंकार व नाणी घेवून ओका थैलीत भरले, बाकीच्या अंश्वर्याकडे ओक असहाय्य नजर फिरविली, मनांवर दगड ठेवून त्याकडे पाठ फिरवून कांही क्षणातच हारिराम जवळ येवून अगतिकपणे उभी राहिली.

आपल्या सर्वस्वास मुकलेली ती स्त्री पांच वर्षांच्या अजाण बालकास बाहेरच्या अंधारात वायासारखी दिसेनाशी झाली.

.१०.

यांच नरवर शहारांत ती वैभवात राहिली होती. तिच्या पावलाना या रस्त्यावरची धूळ कधी ठावूक नव्हती, बंद घेडागाडीतून येणं जाणं असायचं.

तीच आज अंधारात तोंड लपवून हीन, दीन होवून जीव वाचवण्यासाठी, अब्रु वाचवण्यासाठी भयाण मार्गानं जिवाच्या करारानं निघाली.

खरगसेनाच्या रक्षणासाठी. त्याच्या भविष्यासाठी, पैसा गेला तर पून्ही मिळविता येतो पण प्रिय पतीची ओकुलती ओक प्रतिमा असलेल्या, प्राणहूनही प्रिय असलेल्या खरगसेनाला वाचवणं महत्वाचं होतं, तिच्या आयुष्यातलं ओकमेव सुखनिधानं होतं ते.

पतीनिधनानंत दुःख करायला देखील तिला अवसर मिळाला नव्हता, त्याहूनही घोर संकट तिचा न बाळाचा घास गिळज्जायलाधावून आलं होतं, विचित्र परिस्थिती निर्माण झालेली.

त्यातूनही सुटण्यासाठी ती धडपडत होती, मार्ग अफाट होता, खाचाखल्यांनं, काटयाकुटयानं भरलेला होता, तिच्यासारख्या अनाथ स्त्रीच्या पायातलं न काळजातलं बळं कणभर होतं, तरी न संपणारं होतं.

एव्हढीशी पणती अंधारांच्या चिरफळ्या करतेच की. जंगल जाळणा-या वणव्यासाठी अंक ठिणगी पुरेशी असते.

हातातलं किडूक मिडूक विकत, कधी उपवास काढीत, कधी कुण्या दयवंताच्या घोडयागाडीतून, कधी उंठावरुन तर कधी पायी प्रवास करीत दीड दोनशे कोसाचं अंतर पार करुन अखेर अंका संध्याकाळी आपल खडतर दैव सोबतीस घेवून ते मायलेक जैनपूराच्या वेशीत येवून उभे राहिले.

तिला आठवण झाली, याच जौनपूरात राहणा-या आपल्या चुलत्याची, मदनसिंहाची, जीवन मृत्यु, आशा

.११.

निराशा, सुख दुःख यांच्या हिंदोळ्यावर झोकेघेवून जीव शिणलेला, आपल्या लेकराला पोटशी धरुन ती सत्वशील स्त्री साशांकित हृदयानं मदनसिंहाच्या दारांत उभी राहीली.

अभयदान मागण्यासाठी, जीवन सावरुन घेण्यासाठी, दयेची भीक मागण्यासाठी, माथ्यावरुन दुःखांचा पदर घेवून डोळ्यात मूक याचना घेवून, हृदयांत अथांग असं पोरकेपण घेवून.

आपल्या बंधूच्या कन्येला अशा विदारक रिथतीत पाहून मदनसिंहाचं उदार, दयाशील हृदय कळवळलं, तिच्या कुंकमविरहित कपाळानं जे सांगायचं होत ते सांगितलचं होतं.

दोन्ही हात पसरून त्यांचे स्वागत करीत त्यांनी खरगसंनाला आपल्या समर्थ बाहहूत घेतलं, त्या अबोध, निष्पाप बालकाच्या स्पर्शानं त्यांच्या अंतरातले सात्विक भाव उमटले.

मुली, आतां कसलीही काळजी करु नकोस, मी आहे ना ? मी आहे.

गहिवरुन जाऊन तिच्या पाठीवरुन मायेचा हात फिरवून ते म्हणाले.

आजवर उरात दाबून ठेवलेले असहय दुःख तिच्या औठातून डोळ्यातून पाझरु लागलं, बांध फुटल्यासारखी ती आनावरपणे, बेभान होवून रडू लागली, तिचं सात्वन करीत मदनसिंहानी तिला आधार दिला.

चिंता करु नकोस, खरगसेनला वाढवायचं आहे ना, तुम्ही दोधेही इथेच राही हे तुमचचं घर आहे.

मदनसिंहाच्या त्या अमृतमय शब्दांनी गेल्या कित्येक दिवसाच्या यातनांचा अंत झाला.

दुस-या दिवशीची पहाट त्यांच्या जीवनांत भव्य प्रकाशाचं सोनेरी पर्व घेवून आली.

.१२.

मदनसिंहाच्या भक्कम छत्राखाली खरगसेन वाढू लागला अेका नव्या जीवनाला सामोरं जाण्यासाठी व्यवहारज्ञानाचे धडे त्याला देण्यात येवू लागले, तो पाठ शाळैतही जावू लागला.

खरी खोटी नाणी ओळखणं, सोन्याचांदीची पारख करणे, रत्नांची पारख करणे, जमाखर्च, हिशोब ठेवणे, कागदपत्र तयार करणे या गोष्टीत तो पाहता पाहता पारंगत झाला, कुशल बनला.

किशोर वयांत पदार्पण केलेल्या खरगसेनाच्या मनांत धाडसाची ओढ होती, साहसी वृत्ती, जिद्य होती, कर्तृत्व दाखविण्याची आकांक्षा होती.

पुन्हां अेकदा सुस्थित होवून आपल्या मातेचे ऋण त्याला फेडायचे होते, तिला सुखवायच होतं.

हे साधण्यासाठी त्याला फक्त अेक संधी हवी होती, ती त्याला सेठ रायधनने दिली.

बंगालचा सुलतान सुलेमान होता, त्याला मेव्हणा मोदीखान, सेठ रायधनमोदीखानाचा दिवाण होता, रायधनाच्या हाताखाली पांचशे पोतेदार काम करीत होते.

रायधन उदार अंतःकरणाचा, हाताखालच्या माणसांची योग्य तो कदर करणारा, त्यांच्यावर विश्वास ठेवणारा असा होता.

मानसन्मान आणि अमाप संपत्ति त्याच्या पायाशी पायघडया घालीत होती.

यण रायधन वेगळाच होता. या सा-यांत असूनही अलिप्त लक्ष्मीची चंचलता जाणून असल्याने त्याविषयी निर्मम होता. रायधनाच्या हाताखाली काम करण्यांत खरगसेनला धन्यता वाटत असे, त्यामुळे अतिशय मन लावून, वेळचे किंवा कष्टाचं बंधन न पाळता तो काम करीत असे. त्यामुळे लवकरच रायधनची त्याच्यावर मर्जी बसली.

.१३.

रायधनची त्याला चार परगण्याचा प्रमुख केलं आणि तेथील महसूल गोळा करण्याची महत्वाची कामगिरी त्याच्यावर सोपवली.

रायधनच्या भाविक मनांत सम्मेदशिखरजीची यात्रा करण्याचा विचार आला. त्या तीर्थयात्रेसाठी त्यांनी सुलतानाची परवानगी धेतली.

यात्रेची तयारी चालली, शिधासामान, नोकर, चाकर, स्वैपाकी चारपांचशे गाडया, तीनचारशे घोडे हजारांवर जैन श्रावकासहित रायधन शिखरजीला निघाला. तो संघपति होता. खरगसेनवरही या प्रवासात बरीच जबाबदारी त्यानं टाकलेली.

ठिकठिकाणी मुक्काम करीत, पूजा-अर्चा, नृत्य संगीताचे कार्यक्रम करीत आनंदाने प्रवास चाललेला.

संघ सम्मेदशिखरजीला येवून पोहचला. वीस तीर्थकर आणि असंख्य मुनीची निर्वाणभूमि असलेल्या पवित्र व नयनमनोहर सम्मेदगिरी पहाडाची सर्वांनी मनोभावे वंदना केली.

मानवजन्माचं सार्थक झालं अशी अनुभूति भाविकानां झाली.

बंदना करून सर्वजण पहाड उतरून खाली मंदानात राहुट्या, तंबू उभारले होते तिथे येवून विश्रांती घेवू लागले.

आपल्या तंबूत येवून रायधन सामायिक करण्यासाठी ध्यानस्थ बसला आजत्याचा उपवास होता, मौन धारण केलेलं होतं हातात जपमाळ घेवून त्यांन णमोकारमंत्राचा जप सुरु केला.

त्याच्या हृदयाततून ओक असहय वेदना निघाली, चेहरा विवर्ण झाला, हातातील जपमाळ निसटली क्षणभरातच त्याचा

.१४.

देह जमीनीवर कोसळला, त्याच प्राणपाखरु या देहाच्या पिंज-यातून निसटून गेलं.

सर्वाच्या डोळ्यादेखत ही घटना क्षणार्धत घडली पण कुणी कांही करु शकलं नाही.

रायधनचे वैभव, हत्ती, घोडे, सुवर्ण, रत्ने, सार कांही इथेच राहिलेले, त्याचा देहदेखील इथेच राहिला.

जणूं त्याच्या आत्म्याला या सर्व ऐहिक वस्तुंचा भार झाला, त्यामुळे मुक्त होवून तो निसटून गेला.

ही धक्कादायक घटना पाहून खरगसेन अंतर्बाह्य हादरुन गेला.

त्याच्यावर पूत्रवत प्रेम करणारा, त्याचा आधार असलेला रायधन आत्ता या जगात नव्हता.

पुढे काय ? ही भिती भेडसावू लागली. दुष्ट अशा मोगल सरदारांची कूटनिती त्याला चांगलीच ठावूक होती.

रायधनची सारी संपत्ती, हवेली सारं काही त्या मोदीखानच्याच घशात जाणार हे नक्की, रायधनसारखा पीता गेल्यानं मोदीखानच्या क्रूर पंजात त्याचा परिवार सापडणार होता.

खान सारं गिळळूत करणार होता.

कारण असे प्रसंग सर्वांनी कित्येकदा अनुभंवले होते.

खरगसेनपूढे आतां दुसरा मार्ग नव्हता, रायधनसेठसाठी आपल्या आशूंची श्रद्धांजली वाहून भिका-याचा वेष घेवून जवळ असलेले धन कामेसबांधून घेवून हवालदिल होवून विचित्र परिस्थितीत सापडून तो देशोधडीस लागला. स्वतःचा जीव वाचवणं महत्वाच होते.

.१५.

क्षितीजापार पसरलेल्या प्रचंड पात्रातून वेगांनं धावणा-या नद्या त्याच्या मार्गात आडव्या आल्या, निर्बिंड अरण्यानं, घनदाट जंग लानं, त्याची वाट रोखून धरली.

उत्तुग पर्वतानी त्याला आव्हान दिलं, पण खरगसेन या सर्व संकटांना सामोर जाऊन मार्गक्रमण करु लागला.

आणि मग चमत्कार झाला जणू, त्याची जिद्य पाहून माथ्यावरचं अनंत अकाश त्याला दिलासा देवू लागलं, वपायाखालची वाट मायेन साथ देवूं लागली, काळोख्या रात्री आकाशातली नक्षत्रं त्याला दिशा दाखविण्यासाठी तेजानं उजळू लागली, रणरणत्या उन्हातूनल जाताना रस्त्यालगतचे वृक्ष सावली देवूं लागले, पायाखालची माती चंदन होवून रीहिली.

त्याच्या हृदयात अेकच ध्यास, मातेला भेटण्याचा, तिच्या कुशीत विसावा घेण्याचा, तिच्या वात्सल्यापूढे ती प्रदीर्घ वाटचालही तुच्छ वाटू लागली, ताटातूटीच प्रदीर्घ काळ संपला, मायलेकरांची भेट झाली. तिच्या मायेच्या शीतलाईनं तो नाहून निघाला.

धनदौलत कमवूनही ती गमावून आलेल्या पूत्रापेक्षा अधिक प्रिय या जगांत त्या माऊलीला कांहिच नव्हत.

पुन्हा अकवार नव्यानं श्रीगणेशा जौनपूर सोडून आग्रयाला प्रस्थान.

आग्रा . . . . राजधानी मोगलांची, संपत्ती आणि निवा-याच्या शोधर्थ टोळ्याटोळ्यांनं झांझावती भ्रमंती करून टोळ्याडीसारखे प्रहार करून जिंकणारी त्यांची जातकुळी.

सुवर्णाचा धूर निघणा-या भारताकडे त्यांचे दूर्लक्ष झाल्यासच नवल, इकडे बजबजपूरी माजलेली, गट, हेवेदावे, जीतीयता, सत्तास्पर्धा यामुळे गाफिल असणा-या भारताच्या मरत्कावर म्हणजे दिल्लीवर आक्रमणे करून या देशावर अम्प ल

.१६.

गाजीविण-या मोगलांची बादशाही चाललेली.

भारताच्या राजकारणावर जबरदस्त पक्कड बसलेली, धर्मनिष्ठेला, राजनिष्ठेला, देशनिष्ठेला तडा पाडण्यासाठी सततत कारवाया चालू स्वार्थ, सत्त, मानमरातब यासाठी अनेकउराजे मांडलिक झालेले.

शहनशाह अकबर तर अतिशय मुत्सदी व शिस्तीचा शास्ता त्याच्या राज्यांत स्वास्थ होतं, म्हणून तर आग्राला भरभराट आलेली.

तिथली बाजारपेठ मोक्याची, सोनेख चांदी, हिरे, माणक, कापड, रेशमी वस्त्रे , सर्व प्रकारच्या व्यापारीला अनुकूल वातावरण्ण देशाच्या विविध भागातून व्यापारांचं येणं जाणं चाललेलं.

आग्रा ओक शोभिवन्त शहर, दानशूरानी बांधलेल्या साराया, सुप्रसिध्द मंडी, सेठ-सावकारांच्या व सरकार -दरकदरांच्या भव्य हवेल्या, आग्राची भेट वेगळी, आग्राची शान वेगळी. त्याचं आकर्षण वाटून खरगसेनानं आग्राचा आश्रय घेतला.

त्याचे चुलते सुंदरदास यांनी खरगसेनला आपल्या व्यापारात भागीदारी दीली. व्यापारात यश मिळाले.

सुंदरदासांचे आपल्या या गुणी पुतण्यावर अकृतिम प्रेम बसलं त्या दोघांत जणू पितापूत्रांचं नातं उत्पन्न झालं , पितृप्रेमाल मुकलेला खरगसेन सुंदरदासामध्येच पितृरूप पाहू लागला.

त्या पोरक्या जीवाला सर्वतापरी सहाय्य करायचं, त्याला भरभरुन माया द्यायची अस सुंदरदासानी योजलंलं, त्याच्या निर्मळ हृदयातून त्याच्यासाठी वात्सल्याचा निर्झर वाहत राहिला, त्या वर्षावात खरगसेन तृप्त होत राहिला.

. १७.

त्याच्या जीवाला त्यांच्या सहवासात मायेचा विसावा मिळत होता.

आपला पुतण्या कर्तवगार निघाला, सचोटीचा निघाला याचा सुंदरदासाना अभिमान वाटू लागला आणि त्याचं घर आपण उभ करायला हवं, त्याचा विवाह करायला हवा या भावनेने त्यांनी खरगसेनचा विवाह मीरतच्या ओका कुलश्रीलवान कन्याबरोबर केला.

सुखाचा, ऐश्वर्याचा काळ खरगसेनच्या जीवनात आला. पण त्या सुखाला जणू दृष्ट लागली.

अल्पशा आलाराचं निमित्त होवून सुंदरदास आणि त्याच्या पत्नीचं अकस्मात निधन झाले. खरगसेनाला पुन्हा अेकदा पोरकेणाचं दुःख भोगावं लागलं. त्याचा आधार, त्याच्यावरच्या मायेच छत्र नाहीस झालं

परन्तु दुःख करण्यास सवड नव्हती या खेपेस त्याला आपल कर्तव्य पूर्ण करायच होते.

सुंदरदासाना पूत्र नव्हता. अेक उपवर कन्य होती. तिची जबाबदारी खरगसेनावर होती. तिला सुयोग असा वर शोधणं हे महत्वाचं होतं उत्तम कुलशील असलेला, संपन्न घराण्यातला तरुण त्यांनी तिच्यासाठी पाहिला आणि तिचा विवाह करून दिला.

विवाहाचा मंगल सोहळा सुरु असताना तिची सासरी पाठवणी करताना खरगसेनचे हृदय भरून आलेले, ती सासरी जाताना आशिर्वादासाठी त्याच्यापुढे वाकली असताना दोघानाही अश्रू अनावर झाले. सुंदरदासाच्या आठवणीनं मन व्याकुळ झालेले.

विवाहापूर्वी आठदिवस खरगसेननं जातपंचारयत बोलवली होती त्याचा व सुंदरदासाचा व्यापार अेकत्रच होता, त्यांना

.१८.

पूत्र नसल्यानं व खरगसेन पोरका असल्यानं सुंदरदासाचं जे होत ते सार ताच पहात होता. परन्तु त्याच्या निधनानंतर मात्र या बाबतीत कांहीतरी कराव असे त्याला वाढू लागलं.

सुंदरदासांची मालमत्ता व व्यापारातल त्याच्या हिशश्याचे धन त्यानं पंचायतीसमोर हिशेब ठेवून त्यांच्या मुलीला देवून टाकलं.

लग्नाचा सोहळा थाटात करून तिला दागदागिने दिले, तेव्हा कुठे सुटकेवा निश्वास त्यांनी सोडला.

सुंदरदासांच्या ऋणातून तो आज मुक्त झालेला, त्याचे मन आत्ता आग-याला विटले, सुंदरदासाविना तिथे जीव लागेना, कशातच रस वाटेना, अखेर सर्व मालमत्ता ओकत्र करून तो जौनपूरास परताला.

तिथेच पूऱ्हां उद्योगव्यवसाय सुरु केला, आयुष्यात कांहीसा स्थैर्य लाभले. संकटाचे दिवस संपले होते, त्याची माता आता समाधानी होती.

तरी ओक शल्य होतच, नातू पाहण्यासाठी मांडभर नातवंड खेळण्यासाठी, त्यांच कोडकौतुक करण्यासाठी तिचा जिव आसलेले, पण अजून खरगसेननाला अपत्य प्राप्ति झालीच नव्हती.

वैद्याचे उपचार झाले, कुणी कांही उपाय सांगितला की वेडया आशोनं तो करून पाहण्यात येई निराश झालेलं मन पूऱ्हा ओकवार फुलून जाई, परन्तु अद्याप तरी अखेर नीरशाच पदरी येई.

रात्रंदिवस तिला तोच ध्यास लागलेला, ध्यानी मनी स्वप्नी तेच. अेक दिवशी झेपेतच भास सतीमाता बोलवते आहे असे स्वप्न तिला पडले अणि मग सतीच्या दर्शनासाठी तीने खरगसेनाना पत्नीसहित पाठवून दिले.

सतीमाता प्रसन्न होणार अशी तिची खात्री होती, गाढ विश्वास होता. आणि आज यात्रेला जातानाच खरगसेनवर असा दुर्धर प्रसंग ओढवला होता त्यामुळे सतीचं दर्शन न घेताच परताव लागलं होतं.

मानव मनांत अेक इच्छा करतो आणि घडत भलतंच, इच्छा ही आग्नीसारखी, तिची पूर्ति कुरे होते ?

इच्छा व मानव यांचा मृगजळ सारखा पाठलाग सुरु असतो जीवनभर.

या संसारात अतृप्त इच्छा आकांक्षेच्या जाळ्यात सापडून जीव अधिकच दुःखी होतो.

नाहीतर पुत्रप्राप्तीच्या इच्छेन इथे येवून दरोडखोरांकडून मार खावून लुटले जाण्याची वेळ आपल्यावार का आली असती ? या विचारांन ते व्यथित झाले.

घोडागाडभ्यश वेगाबरोबर पूर्वजीवनाचा स्मृतिपट उलगडत गेला. त्या आठवणीनं खगसेन सम्मेदशिखरजीच्या पहाडावरील पाश्वर्वनाथ मंदिरात खरगसेन व त्यांच्या कुटुंबियाची भक्तीपूर्वक पूजा चाललेली, नवसायासानं झालेल्या आपल्या बालकाला विक्रमजित याला घेवून अत्यानंदाने ते यात्रेला आलेले.

त्यांच्या आनंदास सीमा नव्हती, मंदिरात आल्यावर आपल्या सहा महिन्याच्या बालकास त्यांनी प्रभुचरणापूढे नमवले.

काल संध्याकाळीच ते पहाडाच्या खाली असलेल्या मधुबनात येवून पोहोचले. माथ्यावरच्या काजळमायेनेउमा.लेल्या प्रशान्त आकाशात शुक्रची चांदणी लखलखू लागण्यापूर्वीच सर्व यात्रिक सुस्नात होवून भक्तीभावानं भरलेल्या हृदयानं पहाड चढू लागले. पहाडान आपल्या अंगाखांद्यावर दाट वृक्षांच जंगल पांघरुन घेतल होते.

जंगलातून असलेल्या पायवाटेवरुन चढण चढताना वाटेत औंडके पेटवून केलेल्या शेकोटयावर तिथले आदिवाशी उब घेत उडया अंगानं त्या कडाकश्याच्या गारट्यात बसलेले दिसत होते. त्या

धगधगत्या निखा-यांची उब घेत कांही वेळ बसावं असा मोह यात्रेकरुना व्हायचा. पण क्षणभरातच तो विचार टाकून त्यांच्या पायानं गती घेतलेली.

.२०.

कारण दर्शनाची ओढ मनाला लागलेली. जंगली वनस्पतीच्या पानाफुलांचा वेगळाच दर्प वातावरणात मिसळलेल्या. दोन्ही अंगाच्या दाट झाडीच्या जाळीतून अेखाद्या वन्य श्वापदांचे डोळे लाल हिरव्या झुंबरा सारखे लखलखून नाहीसे होत. माणसांच्या चाहुलीनं खोल जंगलात लपून बसत.

दूरवरुन अचानक येणा-या अेखाद्या वाघाच्या डरकाळीने त्या निरव रात्रीच्या शांततेवर ओरखडा उमडून जाई. क्षणभर यात्रेकरुंच्या काळजात धडधड होवून पायाना कंम सुटे पण पुढच्या क्षणी मुखानं प्रभुनामांचा जल्लोष करीत त्यांची वाटचाल सुरु.

डोलीत बसलेल्या वृद्ध स्त्रिया व पुरुषांचं ओळं आपल्या कमिन्न खांद्यावर तोलून उभी चढण चढणा-या भिल्लांच्या छातीच्या भात्यांच्या अविरत येणारा आवाज. त्या आवाजानं त्या जंगलाला ओक हलकीशी जाग यायची.

पूर्वक्षितीजावरचा गर्द काळेख हलके हलके वितळू लागला. शिखरजीच्या माथ्यावरील पठारावर येईपर्यान्त बाजूच्या डोंगराच्या कडा सुवर्णसानं ललाटलेल्या, मागच्या दरीत ढगांचे पुंजके युद्धात वाताहात झाल्यासारखे उध्वर्स्त होवून तरंगत होते.

अनवाणी चालणा-या यात्रिकांच्या मुखातून येणारी स्तुतीस्तोत्रे पहाटवा-याच्या गुंजनात मिसळून ओक अनाहत नाद निर्माण झालेला.

जय पारसनाथ भगवान

मधुनच जयघोष चाललेला.

मधुनच वाहणा-या स्फटिकासारखे शुभ शीतल निझर ओलांडताना पावलाचा थकवा क्षणार्धात दूर होई. आणि ती पावले शुचिर्भूत होत.

प्रसन्न पहाटवा-यांना आणि स्वपनिल वाटणा-या अरुणोदयाने मंत्रमुग्ध होवून खरगसेन कांही क्षण तिथेच थांबले.

.२९.

त्यांच्या आनंदघन मनस्थितीत निसर्गाच हे विलक्षण सुंदर रूप अधिकच लोभस वाटत होतं कां त्या रम्य केशारी पहाटेमुळे आपलं अंतरंग उजळलंय याचं त्यांना कोड पडलं.

रात्रीच्या काळेखात लपलेलं दृष्ट त्यांना दिसलं. हिरव्याकंच झाडांच्या राईमधून दिसणा-यर लाल मातीच्या पाऊलवाटा वळणा-वळणांनं वृक्षांच्या गुहेत होत अन तशाच कुटून तरी वाट काढीत अचानक डोळ्यासामोर उलगडत.

खरगसेनाची नजर खाली गेली. तिथंच गुंतून राहिली. त्यांच्या डोळ्यात आनंदशर्चर्याच्या लाटा काठोकाठ उचंबळल्या खालून वरती येणा-या अेका पाऊल वाटेवरुन अेक प्रचंड गजराज आपल्या सोंडने कसं पूष्य घेवून तोल सावरत गजगतीनं वरच्या दिशेनं येत होता.

रोज पहाटे खालच्या सरोवरातील कमळ घेवून ते भगवान पार्श्वनाथाच्या चरणी वाहण्यासाठी पहाड चढून येणा-या त्या भक्त. अंची अख्यायीका खरगसेनानी पूर्वी ऐकलेली. परन्तु न अपूर्व दृष्ट प्रथम पाहहून त्यांच्या हृदयात भक्तीभावनेच्ये तरग कल्लारेळ्ले !

शिखरजीची यात्रा करून बनारसला हे यात्रेकरु आले.

तेथील मंदिरात पूजाअर्चा झाली. तेथील पंडीतने बालक विक्रमजितला आशिर्वाद दिला. आणि तो ध्यानरथ बसला. सर्वांचे डोळे त्यांच्या चेह-याकडे लागलेले कित्येक क्षणाच्या शांततेनेतर त्याने

आपले डोळे उघडून बालकाकडे पाहिले. तुम्ही लोक अतिपृण्यवान आत्तच मला ओका यक्षाने दर्शन देवून साक्षात्कार घडविला यक्ष म्हणाला.

हे बालक पूण्यवान, बुध्दीवान होईल, पार्श्वनाथ तीर्थकार ज्या नगरीत जन्मले त्या नगरीचं नाव याला द्या.

असं सांगून तो यक्ष अंतर्धान पावला. पंडिताचं बोलण औकून खरगसेनना व त्यांच्या पत्नीस, आईस अतिशय आनंद झाला.

बनारसमध्ये पुत्राचा जन्म झाला म्हणून आजपासून आम्ही विक्रमजीतला बनारसी म्हणु.

.२२.

खरगसेन म्हणाले व भरपूर दक्षिणा देवून त्यांनी पंडिताला संतुष्ट केले.

त्यांनी बनारसीला आपल्या हृदयाशी धरलं व त्याच्या माथ्यावर जावळांवर मायेनं ओठ टेकलं. त्यांच्या अंतरंगाततून कृतार्थतेचा सूर उमटला.

त्यांचं स्वप्न आज साकार झालं होतं. बनारसीच्या रुपानं तो जणू काही त्यांचा भाग्यविधाता. त्यांचा आधार, त्यांच सर्वस्व त्यांच्या वात्सल्याचा ठेवा, त्यांच्या पौरुषाचा अविष्कार. या जगात त्यांच्या मृत्यूनंतर रहाणारी त्यांची जिवंत निशाणी, त्यांच्या कुलाचा झेंडा फडकविणारा शिलेदार, त्यांच सुखनिधान, त्याच्याच रक्तामासाचा जीव आणि सतीचा प्रसाद.

हे सारं या क्षणी खरगसेनाच्या हातात होतं आपल्या कोमल स्पर्शानं निष्पाप अबोध निरागस हास्या नं भूरळ पाडणारं बाळ.

रणरणत्या उन्हातून वाळवंटातून मर्ग काढणारा पांथस्थाला ओखादं नंदनवन दिसावं तशी काहीशी अवरथा खरगसेनाची झालेली.

हृदयातील आनंद उसळून डोळ्यात आला अन् आनदाश्रूच्या रुपाने वाहू लागला.

त्याच्या काळजातल ते सनातन दुःख अखेर मिटल.

.२३.

विवाह झाला आणि बिदाई होवून सर्वाचा निरोप घेवून निघेपर्यन्त कितीतरी उशीरा झाला, तांबी घराण्यातील कन्या श्रीश्रीमाळ घराण्याची सून झाली.

कल्याणमाळ तांबीनी आपल्या कन्येचा विवाह यथोचित आदसत्कार करून केला. वराती लोक जौनपूरला जाण्यास निघाले तेंव्हा त्यांचं हृदय कन्येच्या वियोगांन व्यथित झालं बालपणापासून जतन केलेली लेक परकी झाली, या भावनेन डोळे पाणवले तरी कर्तव्यपूर्तिंचं समाधान मनांत होतंच.

बनारसी नवपरिणीत वधूला घेवून जौनपूराकडे यावयास निघाला. सोबत कांही नातेवाईक होते. खैराबाद सोडल्यापासून तो अेका वेगळाया तंद्रीतच होता. स्वतःच्या देहमनाशी जसा कांही नव्यानेच परिचय होतोय असा क्षणार्धात भास.

तारुण्यात पदार्पण करण्याची ही आगळी अवस्था बाल्य आणि तारुण्याच्या सीमेवरची ही अमृत रेषा, ती ओलांडतांना मनाच्या व देहाच्या विविध स्थित्यंतरांना सामोरा जाणारा बनारसी.

यौवनांच अेक गहिरं तुफान त्याच्या तनामनांत संचारत होतं. अनुनूभूत अशा यौवनसुलभ भावनांनी हृदय रोमांचित झाले ले, तो आतुर अस्वस्थ.

घुंगट ओढून चेहरा जपवून, सर्वांगाचा संकोच करून बसलेल्या लाज-या नववधूकडे त्याने अेक चोरटी नजर टाकली. तिला पाहून त्याला अेक कल्पना सुचली.

ही आपली सहचारिणी भावी आयुष्याची जोडीदारीण. अज्ञात अशा आपल्या भविष्याची भागीदारीण.

नौकेत बसून किनारा गाठायचा असतो, तस हिच्या आधाराने साथीनं संसारसमुद्राचा किनारा गाठायचाय आपल्या कल्पनेनं त्याला हंसू आलं.

.२४.

जौनपूर आलं, वेस ओलांडून बाजारपेठ पार करीत त्याची घोडगाडी वळली. घराचं दार दिसू लागलं. गाडीतून उतरुन तो दारात उभां राहिला. पाठीमांगे वधू थांबली.

पाचदहा क्षण सरकले, कुणी नारळ उतरुन टाकायला पूढे आले नाही की कुणी नूतन वरवधूचं स्वागत करायला सामोरं आलं नाही.

बनारसी गोंधळला, त्याला थोडे आश्चर्यच वाटले, कारण बरोबरची दोन माणसं घरात जाऊनही बराच वेळ झालेला.

शेजारच्या घरात राहणारी जमुना दारात येवून म्हणाली, तुम्ही आंत चला सगळा विचीत्रच प्रकार झालाय,

तिच्यामागून बनारसी आणि त्याच्यामागून नववधू घरात गेले.

अेका कोप-यात त्याची दादीमा शोकाकुल होवून बसली होती, त्या दोधांना पाहून तिने पदराने डोळे कोरडे केले, नमस्कारासाठी वाकल्या दोघाना आशिर्वाद दिला.

मा कुठेय ? त्यानं उत्सुकतेने विचारले, आज पहाटेच तुला अेक बहिण झाली आणि सकाळी तुझ या परदादीचा मृत्यु झाला मघाशीच दहन करून आली मंडळी.

जा, स्नान करून घेवून काहीतरी खाऊन घ्या, झाले ते झाले कर्मगतीपुढे काय इलाज आहे ?
नाहीतर नेमकं आजच हे असे कसं घडलं असत ?

तुमचं स्वागत देखील करू शकले नाही मी, कां आजच जन्माला आलेल्या त्या बाळजीवाचं
कौतुक ! जाऊ दे, वय झालंच होतं माचं पण आजच ... ... म्हणून हळहळ वाटते.

दादीचं ते बोलणं औकूण बनारसी चक्रवला, क्षणभर सुन्न होवून तसाच थांबला.

जन्म, मृत्यू विवाह या मानवाच्या आयुष्यातल्या तीन महत्वाच्या घटना त्या तिन्हीची प्रचिती
ऐकाच दिवशी यावी हे आश्चर्य नव्हे का ?

.२५.

स्नान करून येवून प्रवासान व घरातल्या घटनेन आलेला शीण विसरण्यासाठी तो बिछान्यावर
पडला.

त्याच्या मनांत अनेक प्रश्नांच गुंते निर्माण होवू लागले. मानवी आयुष्याचा नश्वरपणा, दुःख
आनंद यात खरं काय न खोटं काय ? चिरंतन कोणतं आणि क्षणजिवी कोणतां ? माणूस जगतो
कशासाठी ?

जे शाश्वत नाही त्याच्यासाठी स्वतःच्या संपूर्ण आयुष्याला पणाला कां लावतो ?

जन्म ही सुरुवात आणि मृत्यूही अखेर असेल तर त्याच्या आधि आणि नंतर काय आहे ? या
अनेक विचारात त्याच्या हृदयात थेमान मांडलं.

राजपुत्र गौतमानं मानवाच्या विकल अशा अवस्था पाहिल्या, आणि त्याच्या सुखासीन राजस
आयुष्यात प्रचंड अलथापालथ झाली.

सुखउपभोगाच्या पिंज-यात सापडलेल्या गौतमला त्या क्षणी आकान्तानं वाटझून गेलं की या वैभवात, राजमाहालात आपण सुरक्षित राहू शकणार नाही.

या सुदर तरुण देहाला रोगाची बाधा होवून ते जर्जर होवून शकेल.

अेखाच्या महापुराप्रमाणे या देहाच्या किना-याला आलेलं हे सुंदर तारुण्य पूर ओसरावं तसेच कधीन कधी नाहीस होणार आहे, निश्चितच.

आणि आखिल जीवमात्राला भेडसावणरा तो मृत्यू ! मी राजपुत्र आहे, मी मातापित्यांच्या लाडका आहे, मी पत्नीचा जिवलग आहे म्हणून मला सोडणारा आहे कां ?

नाही s s कधीही नाही.

ही अखेर कोणालाच चुकली नाही, ते तर अटळ सत्य कठोर भीषण सत्य त्यापासून कितीही दूर पळाण्याचा प्रयत्न केला तरी कधीतरी ऐक दिवस गाठणारच तो.

.२६.

माझ्या भोवतीचा हा सुरक्षितपणाचा पिंजरा मोळून मृत्यू आपल्या कराल पंजात मला जखडणारच.

शिल्लक राहील चैतन्यहीन शरीर,

यातून मार्ग काय ? या दूष्टचक्रतून सुटायचं कसं ? या विचारानं गौतमला राजमहाल, सौदर्यसंपन्न पत्नी, सुखपभोग सारच परक वाटू लागलं सारं रस नीरस वाटूं लागले, आणि नकळतच त्या सा-यांचा त्याग होवून गेला.

महावीरांनीही या फसव्या मोहजालातून सुटका करून घेण्यासाठी राज्य त्याग करून वनाचा रस्ता पकडलेला.

चिरंतन, शाश्वत सुखाच्या शोधासाठी हे महापुरुष आयुष्यभर स्वतःच्या आत्म्याचा, चैतन्याचा शोध घेत राहिले.

आणि ते त्याना अखेरीस आपल्या अंतरंगातील शांतीत सापडले.

त्याक्षणी बनारसीला उत्कटपणे वाटले की त्याची तपस्या सार्थ होती, वैराग्याचा मार्ग योग्य होता.

जीवनाच्या कोडयाचं त्यानी सोडवलेलं उत्तर त्याला परिपूर्ण वाटलं.

छोट्याशा जलाशयात वादळानं खळबळ व्हावी तसं त्याचं झालेलं.
तो कितीतरी वेळ उद्धिदग्न, विचारमग्न, तशा स्थितीत त्याच्या डोळ्यावर कधी झापड आली ते
कळलेही नाही.

त्याला जाग आली ती दादीच्या प्रेमळ हस्तस्पर्शाने, त्याच्या मस्तकावरुन हात फिरवित.
ती म्हणत होती, उठ, दोन घास खा, मनाला लावून घेवू नकोस, माझतर पिकलेलं पानच होतं ते
आज ना उद्या गळणारचं होतं, त्याचं दुःख करु नकोस तू.